

Com guardar la llavor d'enciam

L'enciam procedeix de la planta silvestre *L. serriola*, utilitzada en l'antiguitat com a medicinal. Les primeres notícies del cultiu de l'enciam domesticat, és a dir del *Lactuca sativa* ens arriben d'Egipte, cap a l'any 4.500 A.C.

Les varietats d'enciam es poden dividir en quatre grups:

- *L. sativa* var. capitata: enciams que formen cabdell, de tipus en crispilla (iceberg) o mantegós.
- *L. sativa* var. longifolia: enciams de fulles rectes i relativament estretes, com el romà o l'orella de burro.
- *L. sativa* var. crispa: enciams de fulles arissades, formant un fals cabdell.
- *L. sativa* var. asparagina "bailey": típiques tiges carnosos que són el principal objectiu culinari, especialment a l'Àsia.

L'enciam pertany a la família de les asteraceae o compostes, que és la família a què pertanyen moltes de les plantes que típicament utilitzem en les amanides, com l'escarola o les endívies, però també hi pertany el gira-sol i la xicòria. Les flors de les compostes són perfectes i la majoria són autògames, però moltes espècies necessiten algun mecanisme d'agitació o bé l'ajuda dels insectes per aconseguir que el pol·len arribi fins a l'estigma. En el cas de l'enciam, part de les seves flors es pol·linitzen abans d'obrir-se. Les anteres alliberen el pol·len mentre l'estigma emergeix i madura. Es dona entre un 1% i un 6% d'hibridació entre varietats a causa d'insectes i altres circumstàncies. Cada flor produeix una sola llavor i les flors s'agrupen en inflorescències d'entre 10 i 24 flors. Curiosament, les flors d'una mateixa inflorescència s'obren durant el matí i només duren un dia.

La sembra i el transplant

Les varietats locals d'enciams es divideixen en varietats d'estiu i varietats d'hivern. Les varietats d'hivern són de fulla més fosca i gust més fort. Ténen la peculiaritat de suportar baixes temperatures, es sembren a la tardor (setembre-octubre i es cullen de gener (petits) a març-abril, amb les primeres calors s'espiguen ràpidament. Tot i ser varietats d'hivern també es poden fer a la primavera sembrant al febrer per collir al maig, no són aptes per fer a l'estiu ja que s'espiguen abans de tenir l'enciam format. Les varietats d'estiu no suporten les baixes temperatures d'hivern, però tenen un espigat més tardà a altes temperatures, i per tant es sembren de març a agost i es cullen de maig a octubre. Hi ha varietats més aptes per a primavera i altres més per a ple estiu.

Per a collir llavor s'aconsella un mínim de 20 individus, per tant es farà planter d'unes 40 plantes. De totes maneres si es participa en fires d'intercanvi de llavor, es poden deixar espigar només 4 ó 5 enciams i cada any o cada dos anys, fer entrar llavor nova de l'intercanvi amb altres hortolans.

Sembrarem les llavors a cinc mil·límetres de profunditat en planter. Les llavors, per germinar, necessiten un bon substrat – el compost- un mínim de temperatura entre 5°C i 25°C i humitat; per tant, en certs moments de l'any és millor situar el planter a l'interior, en una zona on hi hagi prou llum.

En una temperatura òptima, que es considera que són uns 15°C, les llavors triguen uns set dies a germinar. Al cap de 30 o 40 dies ja podem veure entre cinc i sis fulles vertaderes (les dues primeres que sortiran són els cotiledons i no les comptem) i hauria de mesurar uns vuit centímetres aproximadament. Haurà arribat aleshores el moment de trasplantar la plàntula a l'hort.

Planter de 4 varietats diferents d'enciam a punt de ser trasplantats. Esporus.

El trasllat del planter al seu lloc definitiu al camp és un moment delicat que cal fer amb cura. El millor és extreure la plàntula després de regar perquè la terra humida estigui ben adherida a les arrels i fer-ho al vespre. Si ho fem al matí, la insolació farà pansir més la plàntula i la recuperació serà més lenta.

El marc de plantació és de 40 centímetres entre plantes i 50-70 cm. entre línies (depenent del sistema de desherbatge). Com que l'enciam pot hibridar-se entre varietats diferents, haurem de tenir en compte d'establir una separació d'entre dos i 10 metres o bé situar un cultiu alt entre dues varietats. Si el tipus d'enciam que volem multiplicar és de cabdell ferm i compacte, la inflorescència pot tenir problemes per emergir. Un mètode senzill és donar un cop sec amb el palmell de la mà a l'àpex del cabdell per trencar les fulles de la base i així deixar sortir el punt de creixement, que no queda malmès.

Per guardar llavor cal seleccionar primer els enciams més formosos i menys afectats per malalties i plagues. Un dels caràcters que volem evitar és l'espigat temprà, per tant des del primer moment caldrà descartar les plantes que espiguin més d'hora i conservar només les que espiguin més tard.

Les feines del cultiu

L'enciam no és un cultiu complicat. Li agraden les terres fèrtils, que retinguin bé la humitat, per tant, si estem començant l'hort li anirà bé que li afegim uns dos o tres quilos de compost madur per metre quadrat. Com a la resta de verdures i hortalisses, hem de proporcionar un reg que mantingui un mínim grau d'humitat a la terra sense que sigui excessiu (o tindrem problemes de podridura de les arrels). Podem desherbar entre fileres per estalviar a l'enciam la competitivitat de les herbes adventícies.

És millor comprendre que l'hort és un ecosistema complex amb un equilibri propi entre verdures, hortalisses i la fauna que habita en aquest entorn. Si procurem mantenir una biodiversitat alta, amb un disseny que inclogui plantes aromàtiques, medicinals, ornamentals, amb refugis per ocells, amb algun arbre si és possible, deixant que les plantes espontànies envaeixin els marges, serà més fàcil que aquest equilibri es mantingui i no tinguem massa problemes de plagues i malalties. Tot i així, potser haurem de mantenir a ratlla bavoses i pugons. Aquests darrers són insectes xopadors que prenen el nitrogen de la sàvia de les plantes i per això apareixen en períodes de creixement més ràpid o en plantes sobre terres amb excés d'adobs nitrogenats. És important, doncs, que el compost que aportem sigui ben madur i no en tirem en excés. Els pugons deixen un residu enganxós sobre la planta que en diem melassa i que agrada a les formigues, per això on hi ha pugons solem trobar-hi també formigues.

Si al nostre hort hi venen cargols i bavoses, podem provar omplint un plat o un pot mig enterrat amb cervesa. Com que els agrada de veure'n s'hi acaben ofegant. Una bona experiència és provar amb diferents marques de cervesa, vejam si totes tenen el mateix èxit.

La recol·lecció

Per conservar l'heterogeneïtat pròpia de les varietats locals, l'ideal és seleccionar llavor de varies plantes per a la següent generació (mínim 4-5, aconsellable 20). Senzillament deixarem alguns enciams a l'hort i esperarem que pugui la tija que farà la flor i la llavor. Entre que floreix el capítol i madura la llavor poden passar entre 12 i 24 dies, depèn de si la temperatura és menys o més elevada.

Foto de flors d'enciam quan estan llestes per a ser recol·lectades. Esporus.

Ens adonarem de que s'ha fet llavor ja que enlloc de les flors (generalment grogues o blanques) hi ha un borrisol blanc (uns angelets) que són el mecanisme de disseminació de la llavor pel vent. Quan el 50-80% de les flors tenen borrisol es quan està a punt de ser recol·lectada, tot i que s'aconsella fer de 2 a 3 collites (amb 3-4 dies de diferència) per a collir el màxim de llavor.

La recol·lecció de la llavor s'aconsella fer-la a ple sol, quan les llavors saltin quan bufem, ja que la humitat de la rosada o del vespre pot dificultar la seva recollida. Aleshores dobleguem lleugerament la tija i la piquem amb les mans o amb un pal per fer saltar la llavor madura. Un cop recollit ho deixem unes 24 hores a la mateixa galleda per tal que tots els insectes vagin sortint. Un altre possible mètode és tallar la inflorescència quan el 50% dels capítols són blancs i posar-la cap per avall dins d'una bossa de paper sense tancar. En tres o quatre setmanes maduren i s'assequen. Si sacsegem el capítol dins un sac sense tancar cada dos o tres dies, obtindrem la màxima producció de llavor.

Sacsejant les llavors d'enciam en els cubells. Esporus.

La neteja

Un cop hem fet el procés de recol·lecció és necessari fer una neteja per eliminar la brossa que pugui haver-se barrejat amb les granes. Primer passarem el gra per un tamís suficientment gros perquè passi la llavor però en quedin excloses les brosses més grans. Després ventarem amb l'ajut d'un aparell de ventilació, amb l'aire, les parts més lleugeres, com les llavors petites o buides i part de la flor, cauen més lluny.

Tamissat i ventat de les llavors d'enciam. Esporus.

La conservació

La viabilitat de les llavors d'enciam és entre tres i cinc anys, sempre i quan les conservem en un lloc idoni perquè es mantinguin seques i on la temperatura sigui estable – si és possible dins una nevera (5°C)- i a les fosques. Podem mantenir un grau baix d'humitat guardant-les en pots hermètics afegint-hi guix o gel de sílice, cal vigilar que el gel de sílice i les llavors no es barregin, ensobrant una de les dues coses en una bossa de material transpirable (paper, roba...).

És important etiquetar el pot amb el nom de l'espècie i la varietat, l'origen de la llavor, l'any i el lloc de multiplicació.